2-son, 2026-yil

AL-BUXORIY

Ilmiy jurnal

ISSN: 3030-3273

AL-BUKHARI

Scientific journal

AL-BUXORIY

Ilmiy jurnal

AL-BUKHARI

Scientific journal

ORIENTAL
UNIVERSITETI

AL-BUXORIY

Ilmiy jurnal

(Ikkinchi son)

Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qaroriga muvofiq tarix va filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga “Al-Buxoriy” ilmiy jurnali kiritilgan.

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

FILOLOGIYA

Alimuxamedov Rixsitilla Abdurashidovich
Turk-moniy tavbanomalari..... 4
Umurzakova Gulchexra Egamberdiyevna
Investigation through systematic and structural way of modal and imitative words for linguistic perspective 19
Karimova Shahlo G‘aniyevna
Shinjong o‘zbek shoirlarining she’riy unsurlar (qofiya) qo‘llash mahorati..... 28
Usmanova Gulruh Shokirjonovna
Til, madaniyat va tarjimaning o‘zaro ta’siri 37
Annazarova Tamilla Dilshod qizi
Badiiy matndagi paralingvistik vositalarning ayol muallif nuqtayi nazaridan ifodalanishi..... 46
Selma Ozan Yujel
Turk tilida rang bildiruvchi sifatlarning orttirma daraja shakllari..... 57
Qudratova Muxlisa Izatilla qizi
Hozirgi zamon ingliz va o‘zbek tillarida vaqt kategoriyasining frazeologik birliklar yordamida ifodalanishi 66

TARIX

Mansurov Uktamjon Nosirboevich
Sug‘d yozma yodgorliklari tarixiy manba sifatida 78
Djurayev Ikrom Nematovich, Aliqulov Ramazon Bahrom o‘g‘li
XXI asr boshlarida o‘zbek xalqi etnogenezini o‘rganishda zamonaviy ilmiy yondashuvlar 85
Usmonov Ibrohim Sobirovich
Hakim Termiziyning bilish nazariyasi 98
Berdiyev Abduvali Abdug‘aniyevich
Qo‘qon xonligining xalqaro savdo aloqalari, sayyoh va elchilar esdaliklarida: tarixiy manbalar tahlili 108
Aminov Hamidulloh Abdirahimovich
Ali Xorazmiy va uning ilmiy merosi 122
Muminov Bekzod Baxtiyor o‘g‘li
Qashqadaryo viloyatidagi madaniy meros obyektlarini asrash chora-tadbirlari 132
Rahimjonov Mirzohid Mirsaydullo o‘g‘li
Turkiston jadidlarining davlat boshqaruv g‘oyalari va dastlabki siyosiy partiyalar faoliyati 142

SHINJONG O‘ZBEK SHOIRLARINING SHE’RIY UNSURLAR (QOFIYA) QO‘LLASH MAHORATI
THE SKILLFUL USE OF POETIC ELEMENTS (RHYME) IN THE WORKS OF XINJIANG UZBEK POETS
СТИЛИСТИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО ПРИМЕНЕНИЯ ПОЭТИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ (РИФМЫ) В ТВОРЧЕСТВЕ СИНЬЦЗЯНСКИХ УЗБЕКСКИХ ПОЭТОВ

Karimova Shahlo G‘aniyevna
Oriental Universiteti
Uzluksiz ta’lim pedagogikasi dotsenti
Tel.: +998 90 185-69-13
E-mail: shkarimova1984@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-5380-4852

Annotatsiya. Mazkur maqolada XX asr boshlarida Shinjon hududida yashab ijod qilgan o‘zbek shoirlaridan Aziziddin Muhammad o‘g‘li Vasliy (1919-1985) ning she’riy unsurlarni qo‘llash mahorati tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoirlar ijodida metafora, tashbeh, istiora, takror, ramz va boshqa badiiy ifoda vositalarining ishlatilish darajasi va ularning g‘oyaviy-badiiy vazifasi yoritiladi. Maqolada Vasliy ijodi misolida she’riy ifoda vositalarining individual uslub shakllanishidagi o‘rni ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, shoir ijodida mumtoz adabiy an’analar bilan zamonaviy badiiy tafakkur uyg‘unlashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida tarixiy-adabiy tahlil, qiyosiy va matnshunoslik metodlaridan foydalanilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Vasliy kabi shu davr Shinjong o‘zbek shoirlari she’riy unsurlardan mahorat bilan foydalanib, davr ruhini, ijtimoiy muammolarni va ma’rifatparvarlik g‘oyalarini badiiy ifodalashda muhim natijalarga erishgan. Ushbu maqola o‘zbek adabiyoti tarixida kam o‘rganilgan mintaqaviy she’riyat an’analarini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *Shinjong o‘zbeklari, she’riyat, badiiy unsurlar, poetik mahorat, tashbeh, istiora, ramz, qofiya, murdaf, muqayyad.*

Annotation. This article analyzes the mastery of poetic devices by the early 20th-century Uzbek poet of Xinjiang, Vasliy (1919-1985), who lived and worked in the region. The study examines the use and artistic functions of various poetic devices such as metaphor, simile, allegory, repetition, symbolism, and other literary techniques. Based on the works of Aziziddin Muhammad o‘g‘li Vasliy, the article explores the role of poetic devices in the formation of an individual authorial style. It also analyzes the synthesis of classical literary traditions with modern artistic thinking in his poetry. The research employs historical-literary, comparative, and textual analysis methods. The results show that Vasliy, along

with other Uzbek poets of Xinjiang, skillfully used poetic devices to artistically express the spirit of the era, social issues, and enlightenment ideas. This article contributes to the study of under-researched regional traditions of Uzbek poetry..

Keywords: *Xinjiang Uzbek poets, poetry, poetic devices, artistic mastery, metaphor, symbolism,* radif rhyme.

Аннотация. В данной статье анализируется мастерство использования поэтических средств узбекским поэтом Синьцзяна Василий (1919-1985), который жил и творил в начале XX века на территории Синьцзян. В исследовании рассматривается степень использования таких художественных средств, как метафора, сравнение, аллегория, повтор, символ и другие поэтические приёмы, а также их идейно-эстетическая функция. На материале творчества Азизиддина Мухаммада оглы Василия раскрывается роль поэтических средств в формировании индивидуального авторского стиля. Также анализируется синтез классических литературных традиций и современного художественного мышления в его поэзии. В работе применены историко-литературный, сравнительный и текстологический методы анализа. Результаты исследования показывают, что Василий и другие узбекские поэты Синьцзяна умело использовали поэтические средства для художественного выражения духа эпохи, социальных проблем и идей просвещения. Данная статья способствует изучению малоисследованных региональных традиций узбекской поэзии.

В статье анализируется мастерство использования поэтических средств в творчестве узбекских поэтов Синьцзяна. Рассматривается роль художественных приемов, таких как сравнение, метафора, гипербола и символ, а также их эстетическая значимость. В статье проведён анализ поэтических текстов и освещены особенности узбекской поэзии Синьцзяна, в том числе рассмотрены вопросы, связанные с использованием поэтических средств.

Ключевые слова: *узбекские поэты Синьцзяна, поэзия, художественные средства, поэтическое мастерство, метафора, символ, ограниченная рифма.*

KIRISH

XX asr boshlarida Shinjon hududida yashab ijod qilgan o‘zbek shoirlarining adabiy faoliyati mintaqa madaniy hayotida muhim o‘rin egallaydi. Bu davr murakkab tarixiy-ijtimoiy jarayonlar, madaniy almashinuvlar va ma’rifatparvarlik g‘oyalarining kuchayishi bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, Vasliy (1919-1985) ijodi o‘zbek she’riyatida badiiy ifoda vositalarining rivojlanishi va individual uslub shakllanishi jihatidan alohida ahamiyatga ega.

She’riyatda metafora, tashbeh, istiora, ramz, takror kabi badiiy ifoda vositalari muallifning estetik maqsadini ifodalash, davr ruhini aks ettirish hamda g‘oyaviy mazmunni chuqurlashtirishda muhim vazifa bajaradi. Shu jihatdan Vasliy ijodini o‘rganish nafaqat uning individual poetik uslubini ochib beradi, balki XX asr boshlaridagi Shinjon o‘zbek she’riyatining umumiy rivojlanish tendensiyalarini ham yoritishga yordam beradi.

Vasliy ijodida mumtoz adabiy an’analar bilan zamonaviy badiiy tafakkur uyg‘unlashuvi kuzatiladi. Shoir she’rlarida an’anaviy poetik shakllar saqlangan holda, yangi mazmuniy yo‘nalishlar, ijtimoiy masalalarga munosabat va ma’rifatparvarlik g‘oyalari o‘z ifodasini topgan. Bu esa uning ijodini o‘tish davri adabiyotining muhim namunalaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Qofiya – she’riy asarning badiiy nafisligini yorituvchi, musiqiy uyg‘unlik bag‘ishlovchi muhim shakliy vositadir (Hojiahmedov A., 1998:128). Mumtoz poetika nazariyotchilaridan biri Shams Qays Roziy esa qofiyasiz she’rni haqiqiy ijodiy mahsul sifatida tan olmagan (Шамси Қайси Розий, 1991:161-162). Xalq og‘zaki ijodida ham bu jihat juda katta ahamiyat kasb etgan. Dostonlarning musiqiy ohang va ta’sirchan tinglovchilarga yetib borishida eng zo‘r usul hisoblangan. Mazmunan boy va jarangli qofiya hamda radiflar asarda aks ettirilayotgan turfa ijtimoiy-axloqiy g‘oyalarni eng muhim, chuqur mazmunga ega, ma’nodor va badiiy jiloga boy so‘zlar hamda ifoda vositalari orqali kitobxon xotirasida uzoq vaqt iz qoldirishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda, ular yoqimli ohang hosil qilib, asarning musiqiy uyg‘unligini va badiiy ta’sir kuchini oshiradi. Shu bois ham qadimdan she’riy nutqning ohangdorligi va jozibadorligini ta’minlovchi muhim unsurlardan biri sifatida, qofiya va radif mumtoz she’riyat nazariyasida alohida o‘rganilgan (Афоқова Н., 2005:140).

Mumtoz poetikada qofiya mustahkam ilmiy an’anaga ega. Ilmi bayon, ilmi maoniy va ilmi bade’ kabi balog‘at ilmlarining tarkibida mazmun va shakl mutanosibligi, ritm va ohangdorlik, tovush takrori, qofiya tizimi, shuningdek, nasrda uchraydigan she’riy unsurlar va janrlararo aloqadorlik singari masalalar dastlab tilshunoslikning sarf-nahv bo‘limida o‘rganilgan bo`lsa ham, keyinchalik bu masalalar mustaqil yo‘nalish sifatida ajralib chiqib, alohida she’rshunoslik va balog‘at ilmlari tizimida mukammal shaklga ega bo‘ldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot tavsifiy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, XX asr boshlaridagi Shinjong o‘zbek she’riyatini, xususan Aziziddin Muhammad o‘g‘li Vasliy ijodini chuqur o‘rganishga qaratilib, tarixiy-adabiy tahlil**,** matnshunoslik tahlil**,** qiyosiy tahlil va

nazariy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar majmui orqali shoir ijodidagi qofiya qo‘llash mahorati har tomonlama yoritildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Qofiya ilmi, ayniqsa, mumtoz Sharq she’riyatida she’rning tashkiliy va estetik asoslaridan biri sifatida qaraladi. U nafaqat misralarning ohangdorligini ta’minlaydi, balki mazmunni mustahkamlovchi, obraz va g‘oyani ta’kidlovchi muhim badiiy vosita vazifasini ham bajaradi. Qofiyaning raviy, radif, harf va harakat kabi tarkibiy unsurlari aniq qonun-qoidalar asosida tizimlashtirilgan bo‘lib, bu esa she’r tuzilishida qat’iy me’yorlarning mavjudligini ko‘rsatadi.

Mumtoz adabiyotda qofiya ilmi aruz vazni bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan. Aruz tizimidagi bo‘g‘inlar, uzun-qisqa hijolar tartibi bilan qofiya uyg‘unlashib, she’rda mukammal ritmik tuzilmani yuzaga keltiradi. Shu jihatdan qofiya faqat tovushlar takrori emas, balki umumiy poetik tizimning ajralmas qismi hisoblanadi.

Shuningdek, qofiya ilmi she’riy janrlar xususiyatini belgilashda ham muhim rol o‘ynaydi. Masalan, munojot, g‘azal, qasida, ruboiy kabi janrlarda qofiya va radifning o‘ziga xos qo‘llanish usullari mavjud bo‘lib, ular har bir janrning ichki qonuniyatlarini shakllantiradi. Qofiyaning turli ko‘rinishlari – mutlaq qofiya, muqayyad qofiya, musajja’ qofiya (Ҳожиаҳмедов А., 1998:240) kabi turlar – she’riy nutqning rang-barangligini oshiradi.

Bundan tashqari, qofiya poetik tafakkur va estetik didning rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shoirlar qofiya orqali nafaqat ohangdorlik yaratadi, balki ma’no nozikliklarini, yashirin ishoralar va badiiy o‘yinlarni ham ifodalaydi. Shu sababli qofiya ilmi mumtoz poetikaning nafaqat texnik, balki chuqur mazmuniy va falsafiy qatlamlarini ochib beruvchi muhim ilmiy soha sifatida qadrlanadi.

Sharq poetik tafakkurida poetika va uning asosiy bo‘limlari ilmi – bade’, aruz va qofiya ilmlarining taraqqiyot jarayoni muayyan tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar ta’sirida bosqichma-bosqich takomillashib bordi. Har bir ijodkor bu ilmlarni chuqur egallashni o‘z ijodiy kamoloti – balog‘atning muhim sharti sifatida bilgan. Shu bois she’r yaratishda vazn va badiiy san’atlar qatori qofiyaning ham o‘ta muhim poetik unsurligiga alohida e’tibor qaratilgan. Qofiya nafaqat she’rning tashqi ko‘rinishiga, balki uning ichki ohang, ritm va ma’no uyg‘unligiga ham bevosita ta’sir qiluvchi asosiy tarkibiy qism sifatida qaralgan.

Demak, Mumtoz o‘zbek she’riyatida qofiya va radif ijodiy asarlar ohangdorligi va ta’sirchanligini ta’minlovchi asosiy badiiy unsurlardan biri hisoblanadi. Qofiya – she’riy satrlarning oxiridagi tovushlar yoki so‘z birikmalaridagi ohang uyg‘unligi

orqali yaratiladigan ritmik va musiqiylik bo‘lib, she’rning jozibadorligi va o‘quvchi ongida mustahkam o‘rin egallashiga xizmat qiladi.

Ko‘plab mumtoz shoirlar ijodida qofiya tanlash nafaqat mazmuniy, balki ohangdorlik jihatidan ham alohida e’tibor talab qiladigan masala bo‘lgan. Shoirlar, masalan, Pirimqori Andijoniy, Dilafkor, Barqiy va Muhsiniy, o‘z she’riyatlarida qofiyaning turli turlarini faol qo‘llash orqali badiiy mahoratlarini namoyon qilganlar. Ayniqsa, mujarrad qofiya (eng faol va asosiy qofiya turlaridan biri) shoirlarning ijodida keng qo‘llanilganligi bilan ajralib turadi.

Demak, qofiya ilmi uzoq tarixga ega bo‘lib, murakkab va mustaqil ilm ekani bilan qofiya ilmi nazariyasini bilish badiiy matnni poetik tahlil qilishda juda katta ahamiyatga ega. Biz biror she’riy matnni tahlil qilganimizda, qofiya tizimini to‘liq tahlil qilishimiz, nazariyasi keng va o‘z qonuniyatlari bor. Shoir qofiyaga juda ko‘p vazifa yuklaydi. Qofiyada shoirning poetik maqsadlari, g‘oyalari aks etadi. Demakki, qofiyaga yuklangan vazifani to‘g‘ri tahlil orqali anglash mumkin.

Biz qofiya ilmiga doir nazariy manbalar va badiiy adabiyotdagi takomiliga tayanib, Vasliy ijodidagi turkiy qofiyaning o‘ziga xos xususiyatlarini belgilashga harakat qildik:

l. Arab va fors tilidagi poetika ilmiga oid risolalarda she’rning asosi sifatida vazn belgilansa, turkiy she’riyatda qofiya she’rining asosi sifatida qabul qilingan. Shoirlar ijodida qofiyadosh so‘zlarni mukammal holatda ishlatishga harakat qilishgan. Vasliyga zamondosh Zarif qori Toshkandiy ijodidan olaylik:

Yuz tuman armon-u hasrat jon bir yonimdadur,

Toki ming jabr-u jafo bul ofati jonimdadur (Қодир Акбар., 1989:114-140).

Baytda qo‘llangan “yonimdadur” va “jonimdadur” so‘zlari mumtoz qofiyaning to‘q qofiyasiga mansub bo‘lib, “o”- tovushi raviy vazifasida kelib, undan keyingi qo‘shimchalar vasl, huruj, mazid, noyira ohangdoshlikni bus-butunligicha, musiqiylikni to‘la ta’minlagan holda qo‘llangan. Mazmun jihatdan ham bir-birini taqozo etib kelayotgan bu so‘zlar sof turkiy so‘zlar sifatida poetik vazifasini uddalagan.

Yoki Vasliy ijodidagi:

Menga ishq o‘ti tegdi go‘zal yuzlik qaro qoshdin,

Bu savdo birla bosh ketdi, bu savdo ketmadi boshdin. (Vasliy)

Baytda ishq holati juda go‘zal va sodda tarzda obrazli ifodalangan. “Ishq o‘ti” iborasi orqali ishq yonuvchi, azob beruvchi kuch sifatida tasvirlanadi. “Qaro qosh” esa go‘zallik timsoli bo‘lib, oshiqning ishqqa duchor bo‘lishiga sabab sifatida keltirilgan.

“Savdo” so‘zi bu yerda ko‘chma ma’noda ishlatilgan bo‘lib, istiora orqali ijodkor ishqiy dard, ruhiy bog‘liqlikni anglatmoqchi bo‘ladi. Shoir oshiqning

holatini shunday ko‘rsatadiki, u aqlini yo‘qotadi (“bosh ketdi”), lekin ishqdan qutula olmaydi (“savdo ketmadi”). Iboralarning bir misraning o‘zida har xil berilishi ishq o‘yinidagi yengil qochirimni, hazil-kinoya aralash yozg‘irishni ustamonlik bilan ishlatib olgan shoir mahoratini bir darajaga ko‘taradi.

2. Deyarli har bir she’riy asarida qofiyadosh so‘zlardagi har bir harf va harakatning ishtiroki va ohangdorligiga alohida e’tibor bergan. Bundan tashqari qofiyaning muqayyad turi ham ko‘p uchraydi. Misol uchun:

- *Yorga aynakdin qarang, yuzin munavvar qildimu,*
Tebratib bodi sabo, sochin muattar qildimu.

Bayt juda nozik va nafis tasvirlar asosiga qurilgan: *“Aynakdin qarang”* – bu yerda “oyna(ko‘zgu) orqali qarash” ma’nosida bo‘lib, yor husnining yana-da jilolanib ko‘rinishini anglatadi. Bu ifoda go‘zallikni vosita orqali yanada kuchaytirib ko‘rsatadi. “Yuzin munavvar qildimu” – yorning yuzi nurli, yana ham porloq qilib tasvirlanadi. “Munavvar” so‘zi yorning husniga ilohiylik, nur bag‘ishlaydi. “Bodi sabo” – tong shamoli timsoli bo‘lib, mumtoz adabiyotda latofat va noziklik ramzi. Bodi saboning “sochin muattar qil”ishi – tonggi nasim yor sochlarini tebratib, uni go‘yo xushbo‘y qilib qo‘ygandek, atrofga muattarligini taratib qo‘ygandek tasvirlanadi.

Qofiya bilan birga qo‘llangan “qildimu?” radifi lirik qahramonning ichki tuyg‘ulari ritorik so‘roq vositasida berilmoqdaki, bu ham baytga o‘zgacha ohang, musiqiylik bag‘ishlamoqda. Turkiy qofiyashunoslikda radifning ishtiroki va vazifasi alohida o‘rganilgan jihatlardan bo‘lib, shoirlar ijodida uning qo‘llanilishi ancha kengaygani va radifning yoyiq shakliga murojaat ko‘p uchraydi. Fors-tojik shoirlari ijodiga naziralarda va ayrim mustaqil g‘azallarida radifning bir so‘z holidagi ko‘rinishi uchrasa, mumtoz o‘zbek shoirlari (jumladan, Navoiy, Huvaydo, Mashrab, Bobur, Tavallo, Miskin, Muqimiy) shoirlar ijodiga taxmislarda badiiy matn ohangdorligini ta’minlash va ijodkor maqsadini ifodasi sifatida ham bir so`zli, ham birikma holida ishlatilgan radifli - muraddaf baytlar salmog‘i ko‘p:

- *Qildingiz Farg‘onadan azmu sayohat, Qorijon,*
Marhabo, xush keldingiz, ey sarviqomat Qorijon.

Nido san’atini yuzaga keltirayotgan “Qorijon” shoir fikri qaratilgan yaqin insoni sifatida radifga joylashtirilishi ham bejiz emas.

Turkiy adabiyotdagi baytlarda qofiyadosh so‘zlarning aksariyati o‘ta cho‘ziq hijo bilan tugaydi. Shunga asoslanib aytish mumkinki, Shinjong shoirlari ham turkiy til qonuniyatidan kelib chiqqan holda qofiya qismlarining ishtirokiga ko‘ra mutarodif, *mutavosiy, mutarojih, mutazoyid* turlariga ko‘proq murojaat qilgan:

Nedan navo chekarman hajringda yor sansiz,
Yil ichra behuda na devonavor sansiz

Vasl raviydan keyin keluvchi qofiyaning asosiy harflardan biridir. Arab va fors qofiyashunoslari vaslni belgilashda raviy va vasl o‘rtasidagi ulovchi qofiya harakati – majroning ishtiroki ahamiyatli ekanligini ta’kidlaydilar.Agar raviy va vasl orasida majro ishtirok etmasa, qofiyadosh so‘z tarkibidagi asosdan keyingi harflar radif sifatida baholanadi. Bu esa fors va arab tilidagi so‘zlarning yasalishi va grammatik shakllarning qo‘shilishi bilan bog‘liq. Turkiy tilda esa bu ikki tildan farqli holatda qo‘shimchalar asosdan keyin qo‘shiladi, qo‘shimchalarning chegarasi bilinib turadi.

Qofiyalarda uyg‘urcha elementlarning aks etishi ko‘proq qo‘shimchalar qo‘llanilishida ko‘zga tashlanadi:

Salom aytib yozay xat, sog‘misiz, tan-joningiz qandoq?

Saboqdosh, ham muallim, do‘stlar, yoroningiz qandoq?

Bo‘lub xanzucha[1] *tilda bexato irfoningiz qandoq?*

Fahmsizlikda gohi ba’zi bir nuqsoningiz qandoq?

Shoirlar ijodida qofiyaning murdaf va muqayyad qofiya turlari ham ko‘p qo‘llanilgan, ijodkorlik salohiyati va mahoratini belgilashda, she‘rning go‘zal va ravon o‘qilishida, o‘zgacha musiqiylikni ta’minlashda alohida o‘rin tutgan:

Vasliyga zamondosh Zarif qori Toshkandiy, Andijoniy, Farhatiy mutlaq qofiyadan ko‘p foydalangan bo‘lsa, Barqiy, Dilafkor, Bilol Aziziy muqayyad qofiyalarni ko‘p ishlatgan:

Ey ko‘ngul, xushlab qadrdon oshnodin keldi xat,

Tur, sadoqat chin ahli vafodin keldi xat. (Farxatiy)

Demak, mazkur davrdagi poetikaga oid she‘rlarda qofiya ilmi tadqiqi takomillashdi, yangi qonuniyatlar ishlab chiqildi, til qonuniyatiga moslashtirildi. Xususan, turkiy qofiya o‘zbek va uyg‘ur tilining grammatik tuzilishi asosida o‘zgarib, badiiy adabiyotda takomillashdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni ta’kidlash mumkinki, XX asr boshlaridagi poetikaga oid she’riy matnlarda qofiya ilmi sezilarli darajada rivojlanib, uning nazariy va amaliy asoslari takomillashdi. Mazkur davrda qofiya tizimi faqat an’anaviy poetik qoidalar doirasida emas, balki yangi ijtimoiy-madaniy sharoit va til taraqqiyoti bilan uyg‘un holda shakllandi. Natijada qofiya tuzilishida yangi qonuniyatlar paydo bo‘lib, ular she’riy matnning g‘oyaviy-badiiy imkoniyatlarini kengaytirdi.

Izlanishlar jarayonida shuni aniqlash mumkinki, turkiy qofiya tizimi, xususan o‘zbek va uyg‘ur she’riy an’analarida, tillarning grammatik xususiyatlarining

[1] Xanzucha- xitoycha

moslashgan holda bosqichma-bosqich rivojlanish yo‘lini bosib o‘tgan. Bu jarayonda qofiya nafaqat fonetik uyg‘unlik vositasi, balki badiiy mazmunni chuqurlashtiruvchi estetik element- she’riy unsur sifatida ham shakllangan. Shinjong hududidagi she’riy an’analarda bu jarayon yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi, chunki bu hududda o‘zbek va uyg‘ur adabiy muhitlari o‘zaro ta’sirda rivojlangan.

Shuningdek, Vasliy kabi shoirlar ijodida qofiya tizimi mumtoz an’analarga tayangan holda, zamonaviy ifoda vositalari bilan boyitilganini ko‘rish mumkin. Bu esa o‘z navbatida o‘zbek she’riyatida qofiya ilmining nafaqat saqlanib qolganini, balki yangi bosqichga ko‘tarilganini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdurahmon Jomiy (2006). Risolai qofiya // Sharq mumtoz poetikasi Hamidulla Boltaboyev talqinida. Tarjimon D.Yusupova. –T.: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. 2006. -B.306.

2. Афоқова Н. (2005). Жадид шеърияти поэтикаси: Вазн ва қофия муаммолари – Тошкент: Фан, 2005. – 140 б.

3. Hamroyeva O. (2022). Mumtoz qofiya nazariyasi asoslari [Matn] : o‘quv qo‘llanma -Toshkent: Bookmany print, 2022. - 156 b.

4. Ҳожиаҳмедов А. (1998). Мумтоз бадиият малоҳати. –Тошкент: Шарқ, 1998. – 240 б.

5. Ҳурматжон Фикрат., Қодир Акбар (2005). Ўзбек адабиёти тарихи. Урумчи: Шинжонг халқ нашриёти. 2005. (уйғур тилида) (Hurmatjon Fikrat., Qodir Akbar. History of Uzbek literature. Urumchi: Xinjiang People’s Publishing House, 2005. (in Uyghur).

6. Исҳоқов Ё. (2014). Сўз санъати сўзлиги. – Тошкент: O‘zbekiston, 2014. – 320 б.

7. Каримова Ш. (2018). Ўзбек мумтоз шеъриятида поэтик мазмун ва янгиланишлар (Завқий ва Муҳсиний ижоди мисолида). Фил. фан бўйича. ...дисс. – Тошкент. 2018.

8. Karimova Sh. (2025). XX asr boshlari Shinjong o‘zbek she’riyati. Monografiya. Toshkent, 2025.

9. Маматохунов У. (1960). Уйғур адабиёти классиклари. – Тошкент. 1960.

10. Қодирий Р. (1963). Уйғур адабиётида Навоий анъаналари / “Адабий мерос”. 1963. 1-китоб. 52-60 б.

11. نەش خەلق شىنجاڭ .ئەكبەر قادىر :تەييارلانغان قىلىشقا نەشر .ياز‌غۇچىلىرى ئۇزبېك شىنجاڭ (1989). Шинжонг ўзбек адиблари. Нашрга тайёрловчи: Қодир Акбар. Шинжонг халқ нашриёти. 114-140 бетлар.

12. Шамси Қайси Розий (1991). Ал мўъжам [ан мачонри ашъор ил – Аъжам. (“фарҳанги андозаҳон ашъори Ажам”). Муаллифи сар сухану тавзеҳот ва ҳозиркунандаи чоп У.Тоиров. – Душанбе. Адиб. 1991. С.161-162.

REFERENCES:

1. Abdurahmon Jomiy (2006). Risolai qofiya // Sharq mumtoz poetikasi Hamidulla Boltaboyev talqinida. Translator D.Yusupova. –T.: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. -B.306. (In Uzbek)

2. Afoqova N. (2005). Jadid she’riyati poetikasi: Vazn va qofiya muammolari – Toshkent: Fan, 2005. – 140 p. (In Uzbek)

3. Hamroyeva O. (2022). Mumtoz qofiya nazariyasi asoslari: o‘quv qo‘llanma -Toshkent: Bookmany print, 2022. - 156 p. (In Uzbek)

4. Hojiahmedov A. (1998). Mumtoz badiiyat malohati. –Toshkent: Sharq, 1998. – 240 p. (In Uzbek)

5. Hurmatjon Fikrat., Qodir Akbar (2005). O‘zbek adabiyoti tarixi. Urumchi: Shinjong xalq nashriyoti. 2005. (In Uyghur)

6. Is’hoqov Yo. (2014). So‘z san’ati so‘zligi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2014. – 320 p. (In Uzbek)

7. Karimova Sh. (2018). O‘zbek mumtoz she’riyatida poetik mazmun va yangilanishlar (Zavqiy va Muhsiniy ijodi misolida). Fil. fan. bo‘yicha ... diss. – Toshkent. 2018. (In Uzbek)

8. Karimova Sh. (2025). XX asr boshlari Shinjong o‘zbek she’riyati. Monografiya. Toshkent, 2025. (In Uzbek)

9. Mamatoxunov U. (1960). Uyghur adabiyoti klassiklari. – Toshkent. 1960. (In Uzbek)

10. Qodiriy R. (1963). Uyghur adabiyotida Navoiy an’analari / “Adabiy meros”. 1963. 1-kitob. 52-60 b. (In Uzbek)

11. Shinjong o‘zbek yozuvchilari. Nashrga tayyorlovchi: Qodir Akbar (1989). Shinjong xalq nashriyoti. 114-140 betlar. (In Uyghur and Uzbek)

12. Shamsi Qaysi Roziy (1991). Al mo‘jam [an machonri ash’or il – A’jam. (“Farhangi andozahon ash’ori Ajam”). Muallifi sar suxanu tavzehot va hozirkunandai chop U.Toirov. – Dushanbe. Adib. 1991. S.161-162. (In Tajik)

Oriental universitetining “Al-Buxoriy” nomli jurnali

Jurnal Oliy o‘quv yurtlari hamda ilmiy-tadqiqot muassasalarining professor-o‘qituvchilari, doktorantlari, mustaqil tadqiqotchilari, magistrantlari, talabalari va keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan.
Maqola muallifining fikri tahririyat fikrini ifodalamaydi.

AL-BUXORIY
AL-BUKHARI

Bosh muharrir: **Farhod Maksudov**
Bosh muharrir o‘rinbosari: **Malika Nasirova**
Mas’ul muharrir: **Govhar Rahmatova**
Musahhih: **Gulida Norkulova**

Manzil: Toshkent shahri, Olmazor tumani, Norzatepa ko‘chasi, 52.
Telefon: +998 93 004-57-77. E-mail: al-buxoriy@orientaluniversity.uz

“Al-BUXORIY” jurnali
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining
№ 111741 raqamli guvohnomasi bilan
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Oriental universiteti Kengashining 2026-yil 28-aprel, 6-sonli yig‘ilish bayonnomasiga asosan nashrga ruxsat etildi.